

Levkivska K., Davydovych M., Verhun T., Lykhoshved N. Axiological component of foreign language training of modern specialists

The article examines the problem of foreign language training of future specialists in relation to the general pedagogical search for reforming the content and methods of professional education in order to resist the systemic educational crisis. The research methodology is based on the idea that values, being the driving determinants of existing social and educational changes, have the potential to correct the current trends in the devaluation of higher education. Values are considered as determinants and tools of educational changes. It has been established that the main values of foreign language training are the values of the culture whose language is studied and the values of interpersonal and professional communication. Modern changes in the foreign language training of specialists were analyzed from the standpoint of an axiological approach, taking into account the change in the educational paradigm in the 21st century according to the following scales: components of foreign language training; educational paradigm of industrial society (XX century); educational paradigm of the information society (XXI century); influence on the content of foreign language training. It has been proven that the axiological component causes changes in the general structure and content of foreign language training. Namely, the axiological approach, being the starting point for formulating the value orientations of the subjects of the educational space, determines the professional, social, and personal orientation of the process of foreign language training of modern specialists, determines their motivation and the need to take it into account in the organization of foreign language training, changes the roles of subjects of training and its forms, methods, methods of efficiency control. The stages, mechanisms, forms and methods of organizing foreign language teaching at the university are revealed, with a focus on the internalization of social and professional values by young people.

Key words: axiology, pedagogical axiology, axiological approach, foreign language training, axiological component of foreign language training.

УДК [373.2.015.31:316.647.5]:173.7

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.91.32>

Лянунова В. А., Негрій О. І.

РОЛЬ РОДИНИ У ВИХОВАННІ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

У статті розглянуто актуальну на сьогодні проблему – роль родини у вихованні толерантності дітей раннього віку в сучасному змінному соціумі. Надано тлумачення змісту терміну «толерантність», представлено основні напрацювання науковців з даного питання. Розглянуто та проаналізовано головні законодавчі документи України, які акцентують увагу на виховання толерантності у дітей раннього віку. Підкреслено відмінність поняття «толерантність» від поняття «терпимість». Досліджено, що толерантність не тотожна терпимості, терпимість йде від вищого до нижчого, а толерантність, це повага іншого, як рівного. Аргументовано доцільність початку формування толерантності дітей раннього дошкільного віку в умовах родинного виховання. Підкреслюємо, що виховання толерантності підростаючого покоління необхідна умова у взаєминах між окремими особами, в сім'ї та громаді, у дитячих навчальних закладах, школах, університетах та осередках неформальної освіти, вдома і на роботі необхідно формувати атмосферу толерантності, стосунки відкритості, уважності один до одного, почуття солідарності та гідності. Наголошуємо, що при спілкуванні з членами родини зростає орієнтація дитини раннього віку на соціально прийнятні норми взаємодії; відчуваючи єдність з рідними людьми, дитина вчиться співпереживати, співчувати, підтримувати та допомагати іншим. Виділено рекомендації для батьків/опікунів, які допоможуть правильно виховувати толерантну особистість по відношенню до інших «не таких як ми» людей. Зазначено педагогічні умови формування толерантності у дітей раннього віку в умовах родинного виховання з урахуванням принципів з «Декларації принципів толерантності». Переконані, що головними методами виховання толерантності дитини раннього віку в родині є власний приклад дорослих, спільні з батьками/опікунами ігри та заняття, бесіди, прогулянки.

Ключові слова: родина, особистість, ранній вік, толерантність, ідеї толерантності, принципи толерантності, терпимість, педагогічні умови.

На початку XXI ст. проблема толерантності стала однією з найважливіших проблем у цивілізованому світі. Останнім часом часто виникають дискусії про важливість створення толерантного світу, так званого світу без насильства і жорстокості, без порушення гідності людини у якому головною цінністю є єдина у своєму роді і недоторкана людська особистість.

Розуміння процесу формування толерантності в дітей дошкільного віку потребує врахування вікових особливостей цього періоду як підґрунтя для формування на їх основі толерантності. Наявність досить інтенсивного психологічного складника в структурі феномену толерантності змушує дослідників звернути увагу на дошкільний вік як на специфічний, але потенційно сензитивний до формування толерантності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування доцільності початку формування толерантності дітей раннього дошкільного віку як основи соціальної й моральної регуляції поведінки в умовах родинного виховання.

На етапі розвитку суспільства виникла необхідність формування культури толерантності у майбутніх покоління починаючи з дошкільного дитинства, коли закладаються базові якості особистості. Так у сучасному українському суспільстві значно підвищилась роль родини, як першого для дитини життєвого осередку, природного середовища соціалізації, засобу трансляції найважливіших соціальних, сімейних, культурних, естетичних, етичних цінностей, передачі знань і вмінь, виховання моральності, духовності та толерантності. Важливо наголосити, що виховання толерантності у дітей батькам/опікунам слід починати вже в ранньому віці, бо навіть не вмючі говорити, діти раннього віку уважно спостерігають за своїми батьками/опікунами і наслідують їхню поведінку.

На вирішені завдань виховання толерантності у дітей раннього віку акцентують увагу законодавчі документи України: Закон України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, Національна доктрина розвитку освіти України, програми («Впевнений старт», «Діти України», «Дитина», «Дитина і довкілля», «Україна XXI століття», «Соняшник», «Стежина» тощо), в яких зазначено, що необхідно виховувати шанобливу, емпатійну, ввічливу, миролюбну та толерантну особистості.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять ідеї вітчизняних (А. Асмолов, Г. Бардієр, С. Братченко, Б. Гершунський, А. Зімбулі, В. Лекторський, В. Маралов, та ін.) і зарубіжних науковців (А. Adler, G. Allport, W. Brown, A. Ellis, M. Бубер, К. Роджерс, та ін.), щодо аспектів зародження ідей толерантності, як соціальної цінності певного суспільства. В етичному плані толерантність свого часу розглядали відомі педагоги (Я.-А. Коменський, Я. Корчак, М. Монтессорі, Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Френе, Р. Штайнер). Характеристикою основних вимірів толерантності, видів та рівнів прояву займалися науковці С. Бондирева, Р. Валітова, Б. Вульфова, В. Лекторський, Г. Олпорт, Ю. Поваренкова та ін.. Толерантність, як основну цінність сучасного суспільства розглядали А. Асмолов, В. Андрющенко, П. Бурдєс, М. Вебер, Л. Головата, Є. Головаха, В. Грив, В. Воронкова, Є. Зеленов, Г. Зімель, І. Зязюн, В. Тишкова, П. Сорокін та ін.

Історичні особливості становлення й поширення ідей толерантності в Україні сприяли наукові праці В. Андрущенко, О. Бабкіна, І. Беха, В. Бурдяка, В. Бушанського, К. Вітмана, П. Гнатенка, В. Горбатенка, В. Євтуха, В. Пісоцького, І. Сінельника, Ю. Шайгородського, О. Шермана та ін.. Особливості виховання толерантності в дітей дошкільного віку були досліджені в роботах Н. Авраменко, Н. Іванової, Є. Ільїнської, О. Конишевої, В. Ляпунової, О. Овсянникової, К. Ремарчук, С. Фадєєва, Т. Фадєєвої. Окремі аспекти проблеми толерантного ставлення до дітей у сім'ї представлені в роботах Н. Горинцевої, О. Іванової, Л. Стрілецької, Р. Чумічової та ін. Шляхи формування толерантності у батьків вивчали Д. Колесова, Ю. Михайліченко, Г. Солдатова, О. Шароватова та ін. [3, с. 171].

Однак аналіз наукової, психоло-педагогічної літератури дає змогу констатувати, що питання виховання толерантності у дітей раннього віку в умовах сім'ї недостатньо висвітлено. Тому завданням нашої статті є висвітлення особливостей та ролі родини у вихованні толерантності дітей раннього віку; розкритті сутності понять «толерантності» та «терпимість».

Логіка нашого дослідження вимагала визначення сутності та відмінності окреслених понять «толерантність» і «терпимість». Далі ми надаємо визначення по кожному з них:

Толерантність (від лат. «tolerantia» – стійкість, міцність, витривалість, терпимість) – це пошана, ухвалення і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів виявлення людської індивідуальності, норма сучасного цивілізованого світу, так продекларовано в Резолюції Генеральної Конференції ЮНЕСКО «Декларації принципів толерантності» від 16 листопада 1995 року. З того часу цей день щороку відзначається, як Міжнародний день толерантності по усій планеті. Також у Декларації було прописано головне завдання – зробити все необхідне для закріплення ідеалів толерантності в соціумі, оскільки толерантність є не тільки важливим принципом, а й необхідною умовою миру та соціально-економічного розвитку всіх народів [2].

Толерантність – термін, що означає терпимість до іншого світогляду, способу життя, поведінки і звичаїв, протилежністю толерантності є поняття «нетерпимість» [1, с. 153].

Толерантність – сприймають, як особистісну чесноту, створюючи певну цілісність для толерантного і навпаки, позицію девіантності для терпимого; практика толерантності поєднує в собі доброту й щедрість; толерантність може сформулювати особистість людини та її відмінність, а також приналежність і маргінальність (W. Brown, 2006) [9, с. 793].

Трактування поняття «терпимості» в різних історичних епохах представлені мислителями А. Августином, Т. Аквінським, П. Бейлем, Гераклітом, Демокритом, Е. Кантом, Левкіппом, Г.-Е. Лессінгом, Дж. Локком, Сократом, Платоном та ін..

Терпимість – це гармонія в різноманітті, не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба; це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури «війни» культурою «світу». Терпимість означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності.

Терпимість – це не поступка, поблажливність чи потурання, перш за все це активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини ні в якому разі терпимість не може служити виправданням зазіхань на ці основні цінності, терпимість повинні проявляти окремі люди, групи і держави.

Терпимість – це обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного плюралізму), демократії, верховенства права; відмова від догматизму, від абсолютизації істини; затверджує норми, встановлені в міжнародних правових актах в області прав людини [7].

У цьому контексті необхідно враховувати, що поняття «толерантність» не тотожне поняттю «терпимість». Якщо розглядати зміст цих понять, то можна з упевненістю стверджувати, що терпимість йде від вищого до нижчого; люди, які одержали перевагу через кращу освіту, умови проживання, фінансову спроможність чи оточення, терпляче ставляться до тих, хто отримав дані ресурси в меншій кількості. Толерантність, навпаки, поважає іншого, як рівного собі, і відчуває гордість через те, що не ставиться до нього зверхньо, принизливо, ганебно. Саме тому цю чесноту не в наукових колах називають «повагою до іншого».

Слушною є думка відомого британського філософа М. Дамміта котрий відмітив нетотожність толерантності та терпимості, неприпустимість сплутування термінів «толерантність» і «терпимість». Мовою оригіналу англійське слово «tolerance», не дуже добре підходить для позначення тієї чесноти, яку намагається позначити, оскільки криє у собі можливість сплутування зі словом «toleration» (M. Dummet 1993) [10, с. 17].

В ході наукового дослідження допускаємо поняття «терпимість» вважати видом толерантності, але тільки найпершим, найнижчим чи найслабшим, бо за певних життєвих обставинах терпимість може еволюціонувати, як у толерантність до іншого, так і в нетерпимість до іншого.

Розглядаючи психолого-педагогічні умови формування особистісної толерантності в старшому дошкільному віці, В. Ляпунова наголошує, що основи толерантності дошкільника починають закладатися ще в ранньому віці, завдяки таким передумовам: емоційна прив'язаність до важливого для дитини дорослого; висока потреба в безпеці та емоційній близькості з дорослим; формування еталонного образу іншої людини; вироблення елементів спілкування [4, с. 67].

Цінною для нашого дослідження також є думка видатного педагога минулих років А. Макаренка, який наголошував, що виховання толерантності у дітей здійснюється на основі батьківського авторитету [6, с. 115].

Також інші зарубіжні вчені, які займаються проблемою виховання дітей раннього віку, визнають родину основним інститутом, у якому маленькі діти соціалізуються, навчаються та знайомляться з основами своїх переконань, цінностей, соціальної та культурної ідентичності. Таким чином, сім'ї є першими вчителями маленьких дітей, коли вони пізнають себе та світ. Тривалі стосунки дітей із їхніми родинами та їхня постійна взаємодія в повсякденному середовищі є найближчими процесами, які є «основними двигунами розвитку» (U. Bronfenbrenner, P. Morris, 2006) [8, с. 793].

Саме тому в ході наукового дослідження ми приділили увагу вихованню толерантності дітей раннього віку в умовах родини та її ролі. У процесі спілкування з членами родини зростає орієнтація дитини раннього віку на соціально прийнятні норми взаємодії; відчуваючи єдність з рідними людьми, дитина вчиться співпереживати, співчувати, підтримувати та допомагати іншим; особливістю раннього віку є здатність до емоційних проявів, емпатії, прагнення дитини до наслідування, як позитивного так і негативного. У цьому контексті необхідно враховувати, що перше розуміння толерантності дитина раннього віку отримує у своїй родині від батьків/опікунів. Створення безпечного, стабільного та розвиваючого середовища батьками/опікунами є однією з найголовніших умов повноцінного розвитку дітей раннього віку.

На жаль на сьогодні існує негативна тенденція, яка проявляється в тому, що більшість батьків/опікунів не приділяють належної уваги вихованню толерантної особистості, обмежуючись лише матеріальним забезпеченням дітей або їхні дії направлені на фізичне, емоційне та розумове виховання. Ми вбачаємо, що існує проблема – неінформованого або мало інформованого населення з питань толерантності та її цінності в сучасному змінному соціумі. Для того, щоб виховати дитину раннього віку толерантною, необхідно спочатку зрозуміти, що діти – це дзеркало відносин, поведінки та характеру батьків/опікунів.

Дитину раннього віку постійно повинна оточувати батьківська любов, емоційно-насичене спілкування, ігри разом, підтримка, повага, бесіди, прогулянки. Дитина, яка росте в терпимості найперше вчиться з розумінням приймати інших людей; дитина, яку підбадьорюють батьки/опікуни, вчиться вірити в себе та свої можливості; дитина, яка росте в чесності, вчиться бути чесною та справедливою в соціумі; дитина, яка росте в реальній безпеці, а не уявній, вчиться вірити та довіряти іншим; дитина, яка живе в взаємоповазі, вчиться знаходити любов до інших. В колі власної родини дитина раннього віку має право на власну думку, а в соціумі має право на власну оцінку іншої людини. Батьки/опікуни мають розуміти, що виховання толерантності дітей раннього віку передбачає, не тільки мирне співіснування з приємними їй людьми, а й навпаки – неприємними для неї.

З іншого боку, якщо дитину раннього віку в повсякденному житті буде оточувати агресивна поведінка членів родини (крики, знущання над слабшими/старшими/меншими, приниження гідності один одного, взаємні докори, образи, нехтування безпекою, ін.) то в неї будуть закладатися підґрунтя інтолерантності (нетерпимості, зневаги до інших). Батьки/опікуни, які постійно критикують, ображають або проявляють фізичне насилля над дитиною, нерозуміючий при цьому вікових і анатомо-фізіологічних особливостей дітей, наражають на небезпеку власну дитину. В подальшому вона вчиться ненавидіти оточуючих людей, живе у постійній ворожнечі, вчиться агресивності, стає замкнутою [5, с. 44].

У дітей раннього віку ще не докінця сформовані стереотипи: правильно – неправильно, добре – недобре, гарно – негарно та ін. Від батьків/опікунів буде залежати чи навчать вони дитину доброзичливо сприймати

людину, несхожу у своїй поведінці, поглядах, уміннях, як «іншого», а не як «гіршого» від неї. З огляду на це важливо навчити дитину раннього віку сприймати «іншого», його точку зору, і вміти при цьому зберегти власну істину думку.

Нам імпонує думка Я.-А. Коменського, який вперше в педагогіці обґрунтував головний принцип педагогічної толерантності, який без перебільшення можна назвати золотим правилом виховання: «повага людини починається з поваги до дитини» [6, с. 44]. Актуальною для сьогодення є думка про те, що до особистості, яка формується, слід ставитися так само серйозно й уважно, як до рівного собі.

Толерантність – це сучасна технологія миротворення, тільки завдяки толерантності можна побудувати мирне, дружнелюбне та гармонійне суспільство. Неможливо виховати толерантну особистість без активної залученості всіх членів родини. Без пояснення з боку дорослих, дитина не розумітиме, як правильно поводитися з людьми не такими, як усі. Адже між собою люди розрізняються національністю, релігією, зовнішнім виглядом, захопленнями. Батьки/опікуни привчають дитину толерантно ставитися до всіх людей, які її оточують. Звісно спочатку дитину раннього віку потрібно навчити терпимо ставитися до власних рідних, а потім до інших людей.

На основі опрацьованої літератури, ми виділяємо наступні рекомендації для батьків/опікунів, які допоможуть правильно виховувати толерантну особистість по відношенню до інших людей:

- намагайтесь не жартувати на гострі/болючі теми, не закріплюйте стереотипи в суспільстві;
- пояснюйте дитині про людей з особливими потребами без сорому.

Якщо на вулиці дитина побачила людину у інвалідному візку, то поясніть, що це – людина з інвалідністю, і ходити самостійно, як ми не може. Не варто соромитися, якщо дитина покаже пальцем або голосно запитає, дитина раннього віку тільки починає пізнавати світ і в цей момент тільки від Вас залежить подальше ставлення дитини до тієї «іншої» людини;

- давайте відповіді на запитання дітей про відмінності чесно та шанобливо, це вчить тому, що помічати і обговорювати відмінності можна, якщо це робиться з повагою.
- ретельно обирайте книжки, іграшки, музику, мистецтво та відео, які допоможуть Вам швидше та якісніше виховати толерантну дитину;
- обговорюйте з дитиною, що існують різні національності та релігії, які сповідають люди, формуєте до них повагу.

На основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми, визначаємо роль родини у вихованні толерантності дитини раннього віку однією із вирішальних. Саме тому було визначено педагогічні умови ефективного виховання толерантності дітей раннього віку в умовах родини з урахуванням принципів з «Декларації принципів толерантності»:

1. Цілеспрямована взаємодія членів родини з дитиною раннього віку з метою створення толерантно-виховного середовища, що характеризується довірою і повагою, відкритим і доброзичливим спілкуванням, відмовою від авторитарного способу виховання, забезпечення почуття захищеності та безпеки дитини.

2. Формування знань, умінь і навичок толерантності у дітей раннього віку: уявлень про толерантні стосунки, людські емоційні стани та їх причини; прояв доброзичливого, терпимого ставлення до себе та оточуючих.

3. Виховання в дусі толерантності починається з прищеплення дітям знань про їхні права та свободи з метою забезпечити їхню реалізацію та зміцнити прагнення кожного до захисту прав інших.

4. Виховання в дусі толерантності має бути націлене на протидію негативним впливам, які викликають страх та відсторонюють від інших людей. Таке виховання повинне розвивати в дітей здібності до мислення, критичної оцінки та формувати високі моральні якості.

5. Застосування спеціально підібраних педагогічних форм та методів для ефективної реалізації поставлених цілей. Батьки/опікуни мають бути для дитини еталоном демократичної і гуманістичної поведінки в суспільстві [2].

Надаємо також додаткові ресурси, які допоможуть зберегти рівновагу та бути уважним до процесу виховання толерантності у дитини раннього віку, коли батьки/опікуни не знають з чого почати:

– короткометражний фільм для дорослих «Толерантність починається з мене» (режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Lq-sfcFC6k4>);

– тест «На скільки Ви толерантні?» – допоможе навчитися сприймати людей такими, якими вони є, не намагаючись змінити в них те, що нам не подобається (режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/test-naskilki-vi-tolerantni-326445.html>);

– мультУрок дітям про толерантність – в якому на дитячому рівні розповідають, про особливості толерантності та рівнів її прояву (режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=muwJx76xhMg&ab_channel=NatalkaPoltavka);

– мультяк «Міжнародний день толерантності» – коротка і доступна інформація про появу дня толерантності у світі (режим доступу https://www.youtube.com/watch?v=DKWHP_41uRY);

– 8 коротких анімацій про толерантність. В яких прослідковується толерантне пояснення питань інклюзії для дитини раннього віку – Чому деякі діти не можуть бігати або говорити? Як донести думку про те, що важливо для людей з особливими потребами? (режим доступу: https://osvitanova.com.ua/posts/907?fbclid=IwAR30aUJMDRf8YzS_T0wVnKd6atuvPVhpNtN6SpwtAuLcDzEYIwXEHg4QLdk);

– книга для виховання толерантності Л. Денисенко, М. Фоя «Майя та її мами» – складається з невеликих сімейних історій Майї та її однокласників/ць. Особливості їх виховання: когось виховує бабуся, когось – тільки мама, хтось жив в інтернаті;

– книга для виховання толерантності Т. Стус «Рі(з)дні люди» – у віршованій формі розповідається історія про те, що всі люди різні: є веселі та сумні, є багаті та бідні, є сімейні та самотні, добрі та злі.

Висновки. Отже з вище зазначеного констатуємо, що родина відіграє величезну роль у виховання толерантності дитини раннього віку. Головними методами виховання в родині є власний приклад, спільні з батьками/опікунами ігри та заняття, бесіди. Коли батьки/опікуни та всі члени родини прищеплюють у дитини раннього віку любов і повагу до нашої Батьківщини, вчать бути дружними і терпимими до інших людей, закріплюють у них радість від спілкування з різними «іншими» людьми, традиціями країни то виховують повноцінного і повноправного члена сучасного суспільства. Подальшого наукового пошуку потребує вивчення і впровадження передового, експериментально перевіреного досвіду країн світу щодо застосування новітніх методик виховання толерантності у дітей дошкільного віку.

Використана література:

1. Бакальчук В. О. Толерантність як ціннісна складова української культурної ідентичності. *Стратегічні пріоритети* 2, 2007. С. 153–158.
2. Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО. Декларація, Міжнародний документ від 16.11.1995 URL: https://web.archive.org/web/20180715224508/http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_503
3. Люлька Г. А. Взаємодія педагогів і батьків з формування толерантного ставлення до дітей у сім'ї. *Молодий вчений*, 1 (77), 2020. С. 171–173.
4. Ляпунова В. А. Підготовка вихователів до формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку : монографія. В. А. Ляпунова. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С. 67–68.
5. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. С. 44–46.
6. Поніманська Т. І. Виховання у світлі педагогіки толерантності Я.-А. Коменський, К. Д. Ушинський, В. О. Сухомлинський. *Науковий вісник МДУ ім. В. О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки»*, 1 (46), 2014. С. 115–119.
7. Толерантність. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
8. Bronfenbrenner U., Morris P. The Bioecological Model of Human Development. *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development*, 2006. P. 793–828.
9. Brown W. Regulating aversion: Tolerance in the age of identity and empire. *Princeton, NJ: Princeton University Press*, 2006. P. 201–206.
10. Dummet M. Tolerance La tolerance aujourd'hui. *Analyses philosophique. UNESCO. Paris*, 1993. P. 17–18.

References:

1. Bakalchuk V. O (2007) Tolerantnist yak tsinnisna skladova ukrainskoi kulturnoi identychnosti. [Tolerance as a valuable component of Ukrainian cultural identity]. *Strategic priorities* Nr 2, pp. 153–158. [in Ukrainian].
2. Deklaratsiia pryntsypiv tolerantnosti YuNESKO (1995) Deklaratsiia, Mizhnarodnyi dokument vid 16.11.1995. [Declaration of principles of tolerance UNESCO. Declaration, International document dated 16.11.1995]. URL: https://web.archive.org/web/20180715224508/http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_503 (data zvernennia: 20.03.2023). [in Ukrainian].
3. Liulka H. A. (2020) Vzaiemodiia pedahohiv i batkiv z formuvannia tolerantnoho stavlennia do ditei u simi. [Interaction of teachers and parents on formation tolerant attitude towards children in the family]. *Young Scientist*, Nr 1 (77), pp. 171–173. [in Ukrainian].
4. Liapunova V. A. (2016) Pidhotovka vykhovateliv do formuvannia tolerantnosti u ditei starshoho doshkilnoho viku. [Preparation of educators for the formation of tolerance in children of older preschool age]. Monograph. V. A. Lyapunov. Melitopol : MDPU named after B. Khmelnytskyi, pp. 67–68. [in Ukrainian].
5. Molchanova A. O. (2013) Tolerantnist yak tsinnisna osnova profesiinoi diialnosti pedahoha. [Tolerance as a value basis of professional teacher's activities]. Kyiv, Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of Sciences of Ukraine, pp. 44–46. [in Ukrainian].
6. Ponimanska T. I. (2014) Vykhovannia u svitli pedahohiky tolerantnosti Ya.-A. Komenskyi, K. D. Ushynskyi, V. O. Sukhomlynskyi. [Education in the light of pedagogy of tolerance Ya.-A. Komenskyi, K. D. Ushynskyi, V. O. Sukhomlynskyi]. *Scientific Bulletin of MDU named after V. O. Sukhomlynskyi. Ser. Pedagogical Sciences*, Nr 1 (46), pp. 115–119. [in Ukrainian].
7. Tolerantnist. [Tolerance]. Material from Wikipedia – the free encyclopedia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
8. Bronfenbrenner U., Morris P. (2006) The Bioecological Model of Human Development. *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development*, pp. 793–828.
9. Brown W. (2006) Regulating aversion: Tolerance in the age of identity and empire. Princeton, NJ: Princeton University Press, pp. 201–206.
10. Dummet M. (1993) Tolerance La tolerance aujourd'hui. *Analyses philosophique. UNESCO, Paris*, pp. 17–18.

Liapunova V., Nehrii O. The role of the family in the education of tolerance of young children

The article examines a current problem – the role of the family in the education of tolerance of young children in modern society. An interpretation of the meaning of the term «tolerance» is provided, the main developments of scientists on this issue are presented. The main legislative documents of Ukraine, which emphasize the education of tolerance in young children, were reviewed and analyzed. The difference between the concept of «tolerance» and the concept of «tolerance» is emphasized. It has been studied that tolerance is not the same as tolerance, tolerance goes from higher to lower, and tolerance is respect for others as equals. The expediency of starting the formation of tolerance of children of early preschool age in the conditions of family education is argued. We emphasize that the education of tolerance of the younger generation is a necessary condition in relations between individuals, in the family and community, in children's educational institutions, schools, universities and centers of non-formal education, at home and at work it is necessary to form an atmosphere of tolerance, open relations, attentiveness to each other one and a sense of solidarity. We emphasize that when communicating with family members, the orientation of a young child to socially acceptable norms of interaction increases; feeling unity with relatives, the child learns to empathize, sympathize, support and help others. Recommendations for parents/guardians are highlighted, which will help to properly raise a tolerant personality in relation to other «not like us» people. Pedagogical conditions for the formation of tolerance in young children in the context of family education are indicated, taking into account the principles from the «Declaration of Principles of Tolerance». We are convinced that the main methods of raising the tolerance of a young child in the family are the own example of adults, joint games and activities with parents/guardians, conversations, walks.

Key words: family, personality, early age, tolerance, ideas of tolerance, principles of tolerance, tolerance, pedagogical conditions.

УДК 373.5.015.31:17.022.1

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.91.33>

Мазур С. О.

МОРАЛЬНА АВТОНОМІЯ ПІДЛІТКІВ У СОЦІАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті порушено проблему стану формування моральної автономії підлітків у соціальному контексті. Проаналізовано дослідження сутності та змісту цінності моральної автономії підлітків. На підставі досвіду США, України та країн СНД виявлено сутність і різницю методів та напрямів функціонування підліткових громадських організацій. Доведено, що загалом автономія означає здатність людини думати, відчувати та приймати рішення щодо свого майбутнього, а термін «автономія» відноситься до зростаючої здатності підлітків думати, відчувати, приймати рішення. Наголошується, що автономія має різні типи, а саме, емоційна, поведінкова, ціннісна / моральна автономії, які системно взаємопов'язані, а у підлітків визначального значення набуває саме моральна автономія. Розкривається значення моральної ідентичності як аспекту «інтегральної» ідентичності людини та її формування як процесу, у якому моральні цінності є центральними для встановлення постійного відчуття себе. Доводиться, що для підліткового віку розвиток здорового самоправління своєю поведінкою є надзвичайно важливим завданням та мають включати в себе такі типи самоуправління, як прийняття рішень, самостійність, конформність. Наголошується, що така здатність як приймати рішення покращується вже коли ми стаємо старше. Наголошується, що важливим елементом загальної суспільної автономії підлітка є не стільки «фізична» автономія, але моральна автономія. Здійснено теоретичний огляд наукових праць, присвячених питанню формування ідентичності, зокрема моральної і соціальної. Запропоновано низку маркерів за умов дотримання яких можливе формування моральної автономії підлітків у соціальному контексті. На основі теоретичного аналізу, зроблено висновки щодо потенційно ефективного впливу громадських організацій як соціального ландшафту на формування та розвиток позитивного морального дослідження сутності та змісту цінностей моральної автономії підлітків.

Ключові слова: моральна автономія, соціальний контекст, моральне мислення, підлітки, емоційна автономія, поведінкова автономія.

Проблема виховання морально та психологічно зрілої особистості постає в контексті розвитку та формуванні українського суспільства. Виходячи з того, що автономія характеризується здатністю підлітків думати, відчувати, приймати рішення актуалізується потреба у виявленні специфіки та засобів нормального формування цих процесів. Проблема досягнення моральної автономності як здатності до внутрішнього ставлення до своєї ідентичності, до суспільства, до цінностей і норм – основне завдання розвитку у підлітковому віці. Намагання підлітка довести собі та іншим, що він вже здатний до самостійних рішень та дорослого життя визначає особливість становлення особистості підлітка. Таке намагання підлітка треба активно та своєчасно підтримувати, оскільки цей період є сенситивним у формуванні моральної автономії. Допомога дорослих у навчанні приймати самостійні рішення, думати, відчувати є найбільш затребуваною в такий час, оскільки підліток може ділити відповідальність та результати такої діяльності з дорослим, що, пізніше, коли вся відповідальність за свої рішення будуть лягати на нього, буде відбуватися більш повільніше. Ефективність процесу розвитку моральної автономності у підлітковому віці буде визначати в подальшому успішність